

הירדן ובצד מערב פס יירוק מצין את הים, אבל הנמלים המסתומנים במעגלים (עכו, חיפה, קיסריה, יפו, אשקלון) אינם שוכנים על שפתו. מתווך-כך אפשר להניח בזודאות שאין לבקש סמכים בין ט'פ' והמפות ומוריה-הדרק מימי-הביבנים. אבל מתווך עיון באלה האחרונים אפשר ליחסו מידת היו דרוזים — וגם נבדלים מהט'פ' — מורי-הדרק והמפות של ארץ-ישראל בימי הביניים, ובפרט בימי מסע-הצלב. והרי יש בוזה ממשום סיווע לדעתו של אל-טר בדבר מטרתה ושימושה של ט'פ'. יש חולקים על דעה זו, אך אין בידיהם ראיות מכריעות לסתורו. כל פנים יש בוזה ממשום הפצת אור על מעמדה של ארץ-ישראל במסגרת הכרתונראפה הכלכלית, בפרט בתקופתה. כמו מאליה מתקבלת על הדעת ההכרה, שהמפה היחידה מהתקופה הרומאית העתיקה, שהגיעה לדיינונו, נשתרמה הודות רוחשיות שיחדו לארץ-ישראל בימי-הביבנים. ו מבחינה זו, בין אם השकופתו של אל-טר על הט'פ' נכונות באותו היקף שהוא מניפה ובין אם הן מופלאות, ראוייה ט'פ' שנכלו איתה בשורת המפות של ארץ-ישראל במסגרת הרחוב של מלחה זו.

והוים חדשים של שמות-מקומות בארץ-ישראל מאח זאב וילנאי

א. בית-גרס — גרש או גיראסה הרומאית

בשיחת חכמים על גן-העדן אמר ריש-לקייש אם בארץ-ישראל הוא בבית-שאן פתחה... ואם בערבייא — בית-גראם פתחה⁽¹⁾. כידוע נקרא בימי שלטונו הרומיים, במאות השנייה והשלישית, החלק הגדול ביותר של ערך-הירדן בשם ערבייא המובא לפרקם בהוראה זו גם בספרות התלמוד. והוים שונים נתנו שם בית-גרס, כפי שהוא מובא בתלמוד המודפס. אולי אם נתבונן בתלמוד כתבייד מינכן, נראה שאפשר לקרוא את השם הזה בית-גרס. לפי זה לפנינו השם ג'רש העברי או גיראסה הרומאית. גיראסה הייתה עיר חשובה בפרובינציה ערבית של הרומיים, מראשית יצרתה בשנת 106 אחר ספה⁽²⁾. גיראסה, המפוארת בבניינים נהדרים, העשירה בימים רבים ובשפיע פוריותה ביחס למאות הראשונות אחר ספה⁽³⁾, דמתה באמת לפתחו של גן עדן.

השם בית-גרס מובא גם בצורת גרש⁽⁴⁾ או גרש⁽⁵⁾, דבר רגיל בשמות מקומות שתחילהם בית, במקרא: בית נמרה — נמרה, בית עזמות — עזמות, בית הגנגול — הגנגול, בית ל'באות — ל'באות וכו'. כן מובאות שתי הצורות האלה גם בשמות אחדים בספרות התלמוד. כנראה נוספה המלה בית ל'שם גרש בהשפעת בית-שאן הנזכר Atha. כאמור, במקרה זה קרה גם את השם היפה: אין מוריידין לפנוי התיבה לא אנשי בית-שאן ולא אנשי בית-חיפה⁽⁴⁾.

ב. שטנה

במדרש נזכר חכם בשם רבי יוחנן דמן שטנה⁽⁵⁾. בספר היישוב מסומן השם הזה

(1) עירובין י'ט, ע"א. (2) גני שעכטער א', ע' 112. (3) מדרש שמואל כ"ד, ו'.

(4) מגילה כ"ד, ע"ב. (5) ספיקתא דרבנן, אהrichta דסוכות קפ"ז, ב'.

בשימן שאלה. בהרי הגלעדי בין גרס וארבאָאַ (ארביד) שוכן כפר הנקרה עד היום בפי העربים שטנה. אולי הוא מקומה של טנה הנזכרת.

ג. ח'רמ-חברס

אישתורי הפרחי מזכיר את קהילות ישראל בהרי הגלעדי בזמנו, בראשית המאה ה'ייד. הוא מספר על עג'לון: באotta הארץ קרוב לה עיר ושם החברס.⁶ ק'ל'ין מזהה אותה עם הכהר הערבי אמרווה, בקרבת ואדי שלאה היורד אל מי הירמון, בקצת הרי הגלעדי). למשה חלה כנראה טעות בשם חברס, ויש לגרוס החברס. כן נקרא כפר ערבי הקיים גם בימינו, בין העיירה ארבד ומיל הירמון; משרידי החבורות הרבות ניכר שהה פה יישוב גדול בימי הביניים. התויר בורכברדט שעבר מה בשת 1812 מספר עלייו כי ביוםיו עדים היה מהכפרים הגדולים ביתר הגלעדי.⁸

ד. מזגה-ח'רבת אל-מזקה

בסביבות טבריה נזכר מקום בשם מזגה. ריש ל'קיש אומר: אני מכיר את מזגה ואין בה אלא שת דירות⁹. ק'ל'ין מזהה אותה עם מסחה (ספר היישוב, ע' 104). אולי המקום הזה רוחק מטבריה, וגם אין השמות דומים ביותר. לדעתינו מקום של מזגה הוא בחבורות הנקראות עכשו בערבית בשם ח'רבת אל-מזקה (خرבת אל-מזקה). הן נמצאות בקרבת טבריה, סמוך לארבאָאַ הקדומה, מעבר לגיא הינוים (ואדי חמאם). לא רחוק ממושב חיטין החדש.

ה. תורה - תל תורה

בטפנות הקדומה נזכרים כמה חכמים הנקראים על שם מקומות תורה או תורה. רבי יוחנן בן תורה¹⁰ מפורסם בדבוריו שאמר לרב עקיבא: יעלו עשבים בלחץיך ועדין בן דוד לא יבווא¹¹. אמנם, האגדה מספרת שנקרה כך על שם הפרה - בארמית - שמכר לנכרי ומאנה לחדרוש את שדהו בשבת¹², אך ביאור זה אינו אלא איטומולוגיה עממית. חכם אחר שבא ממקום הזה הוא חנינה תורתה¹³. כן נזכר רבי יוסי התורתיה¹⁴.

לדבריו של ק'ל'ין תורה - מקום בלתי ידוע היום בגוליל¹⁵. לדעתינו ידוע המקום. בעמק יזרעאל, בגבול הגליל התיכון ובתחומה של בית-שערם, נמצא תל הנקרה בערבית תל-תורה, לא רחוק מהמושב כפר יהושע, בגבול אדמתה הקרן הקימת¹⁶.

(6) כהטור וסחה, ע' ק"י, ע'ב.

(7) חלולות היישוב היהודי, ע' 159.

(8) J. L. Burchardt, *Reisen in Syrien*, S. 425; ZDPV XX (1897), S. 182.

(9) ב'ר ל'ה, ז'.

(10) תוס', מנה, י"ג, כ"ב.

(11) ירוש', תענית ד'.

(12) פסרך פרה, י"ד.

(13) ירוש', תרומ', ז', ח'.

(14) ב'ר ל'ה, י' (הוזאת טהראדר-אלבעק).

(15) ספר היישוב, ערך תורה.

(16) [חרסים חמוץורים על פני הקרקע חוות מעיריים על יישוב בתקופה הרומאית. — ב. מ.]

ג. הַרְר — תֵּל אֶבוֹ-הַרִירָה

בין גבורי דוד המלך נזכרים: שמה הַרְרִי, אחיאם בין שרר הארכי¹⁷⁾, הרר או אדר הוא מקום שטרט זהה. אפשר להניח שהשם נשאר לפוליטה בשם של תל אבו-הריירה, הנמצא בNEGOTIUM בין באר שבע ועזה, על שפת ואדי א-שריעה. השם הרר השתבש בקרב העربים ל'צורת אבו-הריירה, שהוא אישיות ידועה במסורת האסלאם. חווין מצוי הוא בארץ. שמות מקומות קדומים שרדו בשמות קברים קדושים לערבים, כגון: גור — שיקן א-ג'זארי ביהודה, רחוב — שיקן רחאב בעמק בית-שאן וכו'.

(17) שם"ב כ"ג, ל"ג.

איפת הַרְר היה מקום מגוריו של סנבלט החורני?

מאית ישעיו פרט

בדרך הכל מקובל, שמקום מגוריו של סנבלט, מנהיג השומרונים ומתחנדיו החבירים ביותר של נחמיה ומפעלו, הייתה בית חורון, שלו שמה הוא נקרא החלוני, רק שלטרו¹⁸⁾ מעריך את ההנחה הזאת בטענו, כי לא ניתן א) שהכהן הגדול בירושלים, אשר היה מזען המלוכה, יקח לאשה לנכדו את בת ראש (בsegno של שלטר "שיח") של כפר קטען, כפי שהיתה חורון בזמן ההוא, ב) שאותו שיח, שלו כפר קטען היה בעבר בריתם של טוביה העמוני וגשם הערבי, אשר היו בלאס נסיכים שליטים בעבר הירדן מזרחה. ובכן סנבלט היה, לפי דעתו, גם הוא שליט בעל עמדת חשובה אישם בעבר הירדן בקרבת בעליך בירתו, והוא מציע את תלנים שבモואב (ישע' ט"ז, ח' ירמ' מ"ה, ג', ה', ל"ד) במקום מגוריו של סנבלט.

怯אורה הסברה שלשות האנשים, אשר קשו על נחמיה, כדי לחתור תחת יסודות המדינה היהודית המתהווה, שווים הם בעמדתם החברתית והمدنית, בכוחם ובהשפעתם, ושהם שכנים הרחוקים מישראל, יש בה מן הברק המשפיע על הדמיון, אולי אין להתעלם מן העבודות: סנבלט, שמו אשורי, בוודאי היה מיזצאי בבל או מצאצאים של אלה; בו בזמן שגשם מסומן ערבי וטובייה בשם הירודי, הפועל נגד אחיו, מכונה העבד העמוני, אין לאומינוו של סנבלט ברורה מלכתו, ולכן הוא נקרא על שם מקום מגוריו. משך הזמן יתברר באיזה מנהה הוא נמצא.

נחמיה מספר: וזה כאשר שמע סנבלט כי אנחנו בונים את החומה ויחר לו ויכעס הרבה וילעג על היהודים. ויאמר לפניו אחיו וחיל שמרון. ויאמר: מה היהודים האממלים עושים (נחמי' ג', ל"ג-ל"ד). ובכן סנבלט, הלוועג ליהודים ומדבר עליהם כל זרים לו, אינו מודעה אתם, הוא אינו יהודי. מי הם אחיו, שלפניהם הוא אומר את הדברים האלה בנווכחות חיל שומרון? הווי אומר שם השומרונים. ואם היה סנבלט שומרוני, הרי בודאי ישב בקרב אחיו בארץ שומרון ולא בארץ מו庵.